

BUVÁRI MÁRTA

AZ IDEGEN SZAVAKRÓL

Az idegen szavak megítélésében erősen megoszlik a társadalom. Ebben a folyóiratban is van, aki tiltakozik az elangolosodás és általában az idegen szavak áradata ellen, más pedig teletűzdeli a cikkét ilyenekkel. A fiatalok azzal akarnak menők, „trendik” lenni, hogy belekevernek a magyar beszédükbe a tanulmányaikból vagy filmekből ismert angol szavakat. A reklámokban a termékhez a származási országban használt jelmondatot sulykolják, nem fáradnak vele, hogy lefordítsák. A szaknyelvek is hozzák magukkal az idegen elnevezéseket, és kevés az olyan ötletes ember, aki azonnal megtalálja a helyes magyar megfelelőt. Sokszor a szándék is hiányzik. Aki már megismert egy szót, és összekapcsolta a jelentésével, azt nem nagyon zavarja, hogy más nem érti. Olyanok is vannak viszont, akik elüldöznének minden olyan szót, amelyről tudják, hogy idegen eredetű. A nyelvészek körében eléggé általános manapság az a vélemény, hogy nem baj az idegen szó használata, hisz mindig is vettünk át szavakat más nemzetektől. Igaz, de nem mindegy, milyeneket. Kétségtelen, hogy vannak idegen eredetű szavaink, amelyek gazdagították a nyelvünket. Megtanultuk őket egy fogalommal együtt, ha nehéz volt kimondani, átalakítottuk. Ma nem alakítják át. Máskor kölcsönvettünk szavakat, de később alkottunk helyettük sajátot. Sajnos sokszor itt felejtődött az idegen is. (A témát alaposan tárgyalja a nyelvművelés utóbbi időszakában: Balázs 2000, 2001; Grétsy–Kemény 2005; Balázs–Zimányi 2007; Buvári–H. Tóth 2016; az elmélethez lásd: Balázs 1996, 1997, 2000; korábban a Nyelvőr is foglalkozott vele: Bószé 2022.)

Különbséget kell tenni először is a jövevényszó és az idegen szó között. *Jövevényszó* az, amelyről a nyelvtudomány számontartja ugyan az eredetét, de beilleszkedett a nyelvünkbe, nem látszik rajta az idegen jelleg, és szükség van rá. A sajtóban, piacon vagy szaknyelvben épphogy megjelent, nem magyar írású és hangalakú, magyarázatra szoruló szó nem jövevényszó, még kevésbé új magyar szó. Ezek idegen szavak, majd az idő (ill. a nyelvközöség) eldönti, kapnak-e állampolgárságot. Vannak régóta itt tartózkodó, közismert kifejezések, amelyeket a tudatunk külön rekeszében tartunk. Ilyenek a nyelvújítás ellenére párhuzamos alakként itt ragadt latin és német szavak. A latin szavak alakját mi némileg pontosabban megőriztük, mint a többi nyelv, éppen ezért, bár megvan a sajátos magyar használatuk, megmaradt sajátos jellegük is, előképzőik, végződéseik árulkodnak. Ezek főként műveltségzavak, ezért ragaszkodnak hozzájuk a tudósok, és használják őket

mások is tudálékosságból. A német szavakat jellegzetes módon torzítva vetjük át, de így sem idomultak a nyelvünkhöz. Főként a mesterségek eszközeiben és a konyhanyelvben fordulnak elő, és a latinnal ellentétben nem váltak szalonképessé. Talán a *kölcsönzó* kifejezés illik a legjobban az ilyenekre. A kölcsönzött eszköz nem a mienk, és illik előbb-utóbb visszaadni.

Milyen szempontok alapján határozhatjuk meg, mely idegen szavakat utasítsuk el, és milyeneket fogadhatunk be?

- 1) Kifejezhető-e könnyedén magyar szóval az adott fogalom?
- 2) Beleillik-e a magyar hangrendszerbe az idegen szó?
- 3) Az idegen vagy a helyette ajánlott magyar szó hajlékonyabb (azaz ragozható, tovább fejleszthető, mondatba illeszthető)?

Sok idegen szónak több, kisebb-nagyobb mértékben eltérő jelentésű magyar szó felel meg, hol ez, hol az alkalmasabb. A magyarnak nagyobb a szókincese, minden árnyalatra külön szavunk van, a latin-germán nyelvek pedig egy szót több célra használnak. Például az *információ* lehet 'adat, tudás, értesülés, tájékoztatás, eligazítás'. A *kompromisszum* 'engedmény, alku, egyezés'. A *fair* – hogy angol szót is mondjunk – lehet 'tisztességes, egyenes, rendes'. A *light* [láj]t] 'világos, könnyű, könnyed, valamiben szegény (pl. kevés cukrot tartalmazó ital)'.

Sajnálatos, hogy már előbb jut az emberek eszébe az idegen szó, mint a magyar. Talán kényelmesebb nem gondolkodni, hanem elővenni egy dzsókerszót, de ha megkeressük a magyar megfelelőt, akkor pontosabban fejezzük ki magunkat.

Vannak összefoglaló jellegű nemzetközi szavak, ezeket nehéz egy szóval helyettesíteni. A *kommunikáció* magában foglalja egyszerre a beszédet, az írást és a nonverbális kommunikációt, a közlést és a választ. Nehezen nélkülözhető az olyan bevett, sajátos jelentésű nemzetközi szó, mint például az *infláció*. Magyarul csak körülírással fejezhető ki: *a pénz értéktelenedése*.

A *konkrét szó* a hangrendi törés és a mássalhangzó-torlódás miatt kellemtelen a fülünknek, nincs pontos magyar megfelelője. Nagyjából a *tárgyi, pontos, határozott vagy tényleges* szónak felel meg. Időnként egyszerűen elhagyható. „Mondj konkrét példát!” A példa jelző nélkül is mindig konkrét.

Semmi kifogásom viszont a *net* szó ellen. Angolul ugyan a *net* általában *háló*, magyarul is van *háló*, de a *net* csak a számítógépes világhálózatot jelenti, így nem kell hozzátenni sem az *inter-*, sem a *világ-* előtagot. Egyszerű hangsor, jól ragozható, képezhető, mondatba illeszthető. Fölmegyek a netre, neten rendelek, letöltöm a netről, netkonferencia stb.

Ugyanez a helyzet a *mobil* szóval. Eredeti jelentése 'mozgékony', de erre a jelentésre megvan a szavunk. A *mobil* szót csak a hordozható telefonra használjuk. Eredetileg *mobiltelefon* volt, de természetes jelenség, hogy a jelző magába olvasztja a jelzett szó jelentését. A *telefon* szó is idegen eredetű, *távbeszélőre* való magyarítása nem volt sikeres, mert a toldalékolása szokatlannak hat: nem mondjuk, hogy *távbeszélek* vagy *távbeszélőzők*, azt viszont tudjuk mondani, hogy *telefonálok*. Az otthoni készülékre maradhat a *telefon* szó, a *mobil* viszont már tartalmilag is más, nemcsak beszédre használható, hanem sok minden másra.

A nyelvünkbe nem jól illeszkedő elnevezések helyett kifejező magyar szót kell keresni. Nem föltétlenül fordítani. A tükörfordítás csak akkor használható, ha az eredeti nyelvben találó volt a szó, és képszerűsége a magyar ember számára is érthető. Ilyen a számítógéphez használt *egér*.

Ha az idegen szó eleve hamis, nem jó lefordítani, de attól sem lesz igaz, hogy idegen szóként használjuk. *Pedofilokról* beszélnek, pedig ez a szó azt jelenti, hogy gyermekszerető. A legtöbb ember szereti a gyerekeket, de a ferde hajlamúak nem szeretik őket, hanem nemi vágyat éreznek irántuk. Ha ezt ki is élik, akkor *gyermekrontók*. Velük kapcsolatban jött divatba az *abuzál* szó, azután a feleségét bántalmazó férfira is ezt alkalmazták. Latinul az *usus* 'használat', az *ab* fosztó előképző, franciául *abuser* 'visszaél'. Ebből csináltak magyar képzővel ígét, mégpedig tárgyast: *abuzál* valakit. Ahelyett, hogy kerestek volna egy megfelelő magyar szót: a házastárs esetében *bántalmaz*, ez a gyerekekkel való ocsmányságra is alkalmazható, de inkább *megront* vagy *kéjeleg* vele.

Az idegen szavak kapcsán szólnunk kell az idegen rövidítésekről. Néhány esetben régről megszokott, hogy külföldi intézmények megszokott elnevezését betűzik angolul, mint a CIA vagy a BBC (bár érdekes módon az USA-t nem jueszójnek mondjuk), de közszavakat végképp értelmetlen angolul betűzni. A doktorátust újabban PhD-nek írják, és gyakran angolul betűzik: piédzsi. Ebben a *ph* a filozófia szó görögös leírásának a rövidítése, tehát *f* hangértéke van, mellesleg ezt a címet korántsem csak a filozófusok, ill. bölcsészek kapják, hanem a természettudósok is.

Ha használjuk az idegen szavakat, rendszerint toldalékoljuk őket. Ettől még nem válnak magyarrá, de így illeszthetők mondatba. Az *online* szót ugyanabban az alakban használják jelzőként és határozóként. *Rendeljen online! Online vagyok. Online beszélgetés.* Sőt: *online tér!* Angolul egyértelműen határozó: on line = vonalon. Az *online*-nak magyarul nincs határozószerű formája, hiába van ott az *on* előljáró, magyarul a határozóragnak a szó végén van a helye. Ha figyelembe vesszük az eredeti jelentést: *vonalon*,

akkor viszont nem lehetne jelző: „vonalon beszélgetés”, pláne „vonalon tér”! Az *online tér* egyébként maga a *net*. *Online is elérhetőek vagyunk* – olvasom egy akciós kuponon. Mennyivel egyszerűbb lett volna így: *A neten is elérhetőek vagyunk*.

A következő fokozat, hogy egész kifejezéseket, mondatokat kevernek a beszédbe: *Take it easy!* Mert az olyan jópofa. Egy áru reklámját így fejezik be: *Let's go to Media Markt!* Egy másik reklámhoz hozzácsapják, fogalmam sincs, miért: *Let's make better!* – ha jól értettem.

Vigyázat! A mennyiség átcsaphat minőségbe, ahogy a filozófiában tanultuk. Keverék szókincs > nyelvtani formák átvétele > kétnyelvűség > nyelvváltás. Végül Arany János nyelvét annyian fogják érteni, mint az ógörögöt – vagy annyian sem.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1997. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–82.
- Balázs Géza 2000. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza – Zimányi Árpád szerk. 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann Kiadó. Celldömölk.
- Bösze Péter (összeáll.) 2022. Szakavatatlanok véleménye a nyelvről, nyelvünkről, az orvosi nyelvről és a nyelv használatáról – Böngészés a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent írásokban. *Magyar Nyelvőr* 38–59.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.38>
- Buvári Márta – H. Tóth Tibor 2016. *Nyelvhelyességi kisokos a nyelvi eszmény jegyében*. Bárcki Géza Kiejtési Alapítvány. Budapest.
- Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Buvári Márta
nyelvész, nyelvművelő, fordító
Bárcki Géza Kiejtési és
Nyelvművelő Alapítvány
E-mail: buvarim@gmail.com